

Олександр Леонідович Вакуленко,
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри
загальної психології Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5907-8262>,
e-mail: oleksandr.vakulenko@gmail.com

Аліна Сергіївна Проскурня,
кандидат психологічних наук, асистент кафедри психодіагностики
та клінічної психології Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7674-5602>,
e-mail: proskurnia.alina@gmail.com

До проблеми компенсації моральної шкоди, завданої особистості чи громаді

Oleksandr Vakulenko, Alina Proskurnia
*On the Issue of Compensation for Moral Harm Caused
to an Individual or Community*

Анотація. У тезах окреслено основні аспекти компенсації моральної шкоди, завданої особистості чи громаді. Викладено досвід успішного практичного вирішення цієї проблеми фахівцями Асоціації психологів України у зв'язку зі зверненням постраждалих у Васильківській трагедії.

Ключові слова: екологічне право, моральна шкода, фінансовий еквівалент компенсації, методика визначення.

Abstract. This paper outlines the aspects of compensation for moral harm caused to an individual or community. Experience of successful practical solution of this issue by the of the Association of Psychologists of Ukraine in connection with appeals of the victims of Fire at the oil depot in Vasylkiv district is presented.

Keywords: Environmental law, more harm, financial equivalent of compensation, determination method.

Тривалий час під час визначення моральної шкоди недостатньо мірою враховувалася психологічна складова: зокрема, відсутнє психологічне обґрунтування коефіцієнту індивідуальних особливостей потерпілого, а відтак невмотивованим виглядає визначення ступеня моральних страждань. Сучасна психометрична діагностика, комплексні методики виявлення ознак психотравми та постстресового розладу дають змогу об'єктивно оцінити ступінь та міру завданих потерпілому моральних страждань, на основі чого має бути встановлено факт завдання моральної шкоди та визначено розмір її компенсації.

Ситуація ускладнюється у випадку групових позивів, коли кількість потерпілих є настільки численною, що доволі складно

обстежити всю групу. У таких випадках ми пропонуємо створювати репрезентативну вибірку постраждалих, за всіма критеріями співвідносно з генеральною сукупністю.

За останні роки в Україні почастішали випадки порушень екологічного права громадян, гарантованого Конституцією. До Асоціації психологів України надходять запити від людей, постраждалих внаслідок техногенних катастроф та екологічних лих, які об'єднуються в громади задля захисту своїх прав.

Зупинимо увагу на важливих психологічних аспектах порушень екологічного права в Україні, насамперед — на соціально-психологічному аспекті, що передбачає:

- 1) знецінення людського капіталу внаслідок нехтування законними правами громадян на безпеку довкілля (повітря, вода, харчування, нормальні умови існування та праці) та на захист цих своїх законних прав;
- 2) накопичення дистресового досвіду українським соціумом (а відтак поглиблення негативних соціально-психологічних характеристик — екстернального локусу контролю, ексективності, зневіри у можливості правового вирішення конфліктів; схильності до стихійного анархічного спротиву);
- 3) поширення девіантних моделей поведінки (прояви насильства, ксенофобії, агресії) як реакція на завдану та некомпенсовану моральну шкоду, з іншого боку — соціальна пасивність, відсторонення від суспільних справ.

Однак існує також позитивний момент: створення громад, метою яких є взаємопідтримка та обстоювання своїх порушених прав; активізація процесу розбудови громадянського суспільства.

Другий аспект проблеми — медикопсихологічний. Йдеться про організацію груп раннього реагування на випадки порушення екологічного права задля мінімізації психотравм та запобігання розвитку постстресового синдрому, а також про прогнозування соматизації великих груп населення внаслідок екологічних і техногенних катастроф.

Третім аспектом є психодіагностичний (тісно пов'язаний із правовим), що передбачає визначення ступеня й міри моральних страждань, завданих членам постраждалих громад. Саме це, як

зазначено вище, має бути підставою для встановлення факту моральної шкоди в суді та відповідної монетизації.

Зосередимо увагу на останньому аспекті. Вирішення питання компенсації моральної шкоди сприятиме поліпшенню ситуації взагалі. Безвідповідальність і безкарність промислового олігархату, байдужість із боку держави, неврегульованість законодавчих основ із реальним судочинством поглиблюють кризові суспільні тенденції та привертають пильну увагу соціальних психологів.

Фахівці громадської організації (ГО) «Асоціація психологів України» розробляли саме психодіагностичний аспект як ключовий у розв'язанні проблеми. Наприкінці 2017 року до нас звернулася ГО «Фонд подолання наслідків Васильківської трагедії» із проханням допомогти у встановленні факту моральної шкоди, завданої громаді, та відповідної компенсації. Оскільки факт завдання моральної шкоди встановлює лише суд, нашим завданням було встановити наявність та глибину моральних страждань потерпілих та виявити рівні вираженості посттравматичного стресового розладу.

Перед нами постало складне та цікаве завдання, пов'язане, по-перше, з великим обсягом вибірки (3048 постраждалих); по-друге, із відсутністю на той час необхідного інструментарію, який ми вирішили створити, дотримуючи усі теоретичні та методологічні вимоги. У результаті ми розробили методiku розрахунку завданої моральної шкоди з можливістю подальшої конвертації у грошовий еквівалент. Базуючись на Цивільному кодексі України та загальній судовій практиці, під час виведення формули монетизації було використано:

- коефіцієнти патернів психологічних ознак дискомфорту;
- коефіцієнт суб'єктивної оцінки травматичності події;
- коефіцієнт оцінки психологічної травматичності фахівцем;
- коефіцієнт тривалості невизначеної ситуації, що поглиблює наслідки посттравматичного стресового розладу.

За грошову основу було взято середнє від суми мінімальних заробітних плат за час, що минув від техногенної катастрофи.

Кожному коефіцієнту було присвоєно низький, середній або високий рівень психологічної травматичності (у разі відсутності

змін внаслідок психотравмувальної події значення коефіцієнту дорівнювало нулю).

Оскільки суб'єктом відшкодування у нашому випадку постає група, ми прийняли рішення створити репрезентативну вибірку з метою екстраполяції отриманих даних на генеральну сукупність.

Отримані дані ми аналізували та обраховували за допомогою статистично-математичних методів і таблиці переведення первинних даних у коефіцієнти.

Оскільки об'єктивне визначення глибини та міри моральних страждань є безпосередньою підставою для встановлення факту завдання моральної шкоди, то компенсацію моральної шкоди пропонуємо визначати за формулою:

$$M = mzp \times d \times ((pts + ex)/2) \times t, \quad (1)$$

де: M — розмір відшкодування моральних збитків, завданих особі;

mzp — середнє від суми мінімальних заробітних плат за час, що минув від техногенної катастрофи;

d — коефіцієнт патернів психологічного дискомфорту;

pts — коефіцієнт суб'єктивної оцінки психологічної травматичності події;

ex — коефіцієнт оцінки психологічної травматичності події фахівцем;

t — часовий коефіцієнт.

Отже, орієнтовний розмір компенсації і є умовним грошовим еквівалентом завданої потерпілій особі моральної шкоди.

Етапи дослідження, критерії розробки опитувальника діагностики глибини моральних страждань, алгоритм визначення психологічних коефіцієнтів як складових остаточної формули монетизації, а також обґрунтування обраних нами методик докладно описано у виданому нами навчально-методичному посібнику [1].

Варто зазначити, що вперше в українській судовій практиці було виграно груповий позив постраждалих від техногенної катастрофи: члени ГО «Фонд подолання наслідків Васильківської трагедії» отримали грошову компенсацію. Згодом до нас звернулася громада міста Миколаєва, яка потерпає від екологічного лиха, завданого діяльністю Миколаївського глиноземного заводу. Фахівці Асоціації провели аналогічну роботу, однак послугувалися методикою, розробленою колективом Національного

наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (Харків), яку містить Реєстр методик проведення судових експертиз [2]. На відміну від Васильківської, Миколаївську справу ще не вирішено на користь потерпілих, однак ми сподіваємось на її позитивне завершення.

Перелік джерел посилання

1. Вакулєнко О. Л., Мельник М. Т., Проскурня А. С. Методика визначення глибини моральних страждань та фінансового еквіваленту компенсації завданої шкоди індивіду та групі. Київ, 2019. 63 с.
2. Реєстр методик проведення судових експертиз [Електронний ресурс] // Міністерство юстиції України [офіційний вебпортал]. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/page/25> (дата звернення: 28.01.2022).

Світлана Петрівна Дерев'янка,
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної,
вікової та соціальної психології Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2946-1444>, e-mail: svetl7788@ukr.net

Проблемні питання експертизи особистості потерпілого під час встановлення моральної шкоди

Svetlana Derevyanko

Problematic Issues of Forensic Psychology Evaluation of Victim's Identity while Moral Harm Determination

Анотація. У запропонованих матеріалах розглянуто методологічні та методичні проблемні питання експертизи особистості потерпілого під час встановлення моральної шкоди.

Ключові слова: методологічні проблеми, моральна шкода, експертиза особистості.

Abstract. In offered materials methodological and methodical problematic issues of forensic examination of the victim's identity while moral harm determination are considered.

Keywords: methodological issues, moral harm, forensic personality examination.

Сьогодні стрімко зростає кількість громадян, які звертаються до суду з позовом щодо отримання компенсації за нанесену моральну шкоду з боку інших осіб. У зв'язку з цим актуалізується проблема проведення психологічної експертизи особистості потерпілого. Проте для нашої країни це достатньо нова практика, яка ще не повністю регламентована, до того ж бракує чітких відповідей на питання методологічного й методичного характеру.

Методологічні аспекти зазначеної проблематики пов'язані з наступними наріжними питаннями: по-перше, на сьогодні відсутня єдина думка стосовно змісту поняття «моральна шкода»; по-друге, недостатньо визначеним є правовий статус судового експерта-психолога [6; 10].

Умовно можна виокремити два основних підходи щодо сутності поняття «моральна шкода». Перший підхід (позначимо його як особистісний) презентує моральну шкоду як завдані моральні страждання внаслідок психотравмувального впливу [2]; душевні страждання, викликані протиправною поведінкою проти громадянина та його близьких [3, с. 168]; моральні або фізичні